

УСНЫ ХАЯГДАЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ САЙЖРУУЛАХАД АНХААРАХ АСУУДАЛ

Б.Наргулан

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн ЦЭЗТ-ийн
багш, магистр, цагдаагийн хошууч

Монгол орны цэвэр усны дийлэнх хувь буюу 80 хувийг эзэлдэг гадаргын усны дийлэнх хувийг бохирдуулдаг байгууллага нь Уул уурхайн салбар тэр тусмаа алтны шороон орд гэж үздэг бөгөөд өнөөдрийн байдлаар ашигт малтмалын лицензтэй 1000 гаруй аж ахуйн нэгж, байгууллага үйл ажиллагаа явуулдагаас шороон ордны 200 гаруй аж ахуйн нэгж байдаг гэсэн судалгаа байдаг байна.

Өнөөдөр уул уурхай чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг шороон ордны аж ахуйн нэгж, компаниудын хяналтгүй, замбараагүй хэрэглээ нь Монгол орны томоохон олон голыг бохирдуулж, ихээхэн хор уршиг тарьсаар байна. Үүний хамгийн том жишээ бол өнгөрөгч 2014 онд 852 гол горхи, 2277 булаг шанд, 1181 нуур тойром ширгэсэн гэсэн тооцоо судалгаа байдаг байна.

Үүнээс хамгийн том жишээ бол эртний түүхт Орхон гол усаар биш улаан шороогоор уйлан урсч, голын эх ундарга дээр “Монгол газар” компани 6 жилийн өмнөөс алт олборлолт явуулж, байгалийн нөхөн сэргээлт хийлгүй байсаар хиймэл нуурууд нь далангаа сэтэлж, химийн хүнд элементүүд Орхон голд цутгаж эхэлсэн явдал юм.

Орхон гол нь 5 аймгийн 13 суманд хүрдэг 1124 км урт үргэлжлэх Монголын хамгийн урт гол бөгөөд уг Орхон голын дамжин урсч өнгөрдөг 5 аймгийн малчин, ард иргэд шаардлага хангахгүй бохир ус хэрэглэж байгаа бөгөөд энэ асуудал нь хүн, малын ундаалах усны хомсдол болоод хаягдал ус хэрэглэсэн мал амьтад төрөл бүрийн халдварт болон суурь өвчин үүссээр байна. Энэ асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд судлаач миний зүгээс авч хэрэгжүүлэх 2 ажил санал болгож байна. Үүнд:

1. Шороон орноос гарч байгаа хаягдал усны стандарт боловсруулан гаргаж мөрдүүлэх түүнд тавих хяналтын тогтолцоог сайжируулах.
2. Байгалд ээлтэй технологи боловсруулсан иргэн, байгууллагад түүнийг үйлдвэрлэх хэрэглээнд оруулах талаар нь дэмжлэг үзүүлэх урамшуулах.

Уг саналыг хэрэгжүүлснээр энэ нь ирээдүйдээ оруулах хамгийн том хөрөнгө оруулалт болох төдийгүй хяналтгүй үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа уул уурхайн салбарт төрийн хяналт шууд хүрэх, тэдгээрт тавих хяналт сайжирч, улсын төсөв болоод иргэдийн хяналт нэмэгдэх болно гэж үзэж байна.

Монгол орны хэмжээнд хаягдал ус болоод хаягдал ус шинээр үүсгэж байгаа томоохон асуудлуудтай хурцаар тэмцэж, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлага өнөөгийн хамгийн тулгамдсан асуудалын нэг болж байна. Уг асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд шинэ техник, технологи боловсруулах, тэдгээрт тавигдах шаардлагыг стандарчлах хэрэгцээ шаардлага бий болж байна. Үүний тулд судалгаа, шинжилгээг өргөн хүрээтэй явуулж, эдийн засгийн болоод хөдөлмөрийн бүтээмж зэргийг хамтад нь тооцоолон бодож гаргаж хэрэгжүүлэх нь зүйтэй байна.

УСНЫ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ:

Дэлхийн усны 97,14% далай тэнгэсийн ус, 2,59% нь цэнгэг буюу ундны ус эзлэх бөгөөд нуурын усны 48%-г давс эзэлдэг байна. Манай гариг дээрх ус нь хатуу, хий, шингэн төлөвт орших бөгөөд нийт усны хэмжээ $1,38 \cdot 10^{18}$ тн гэж үздэг. Үүнээс шингэн байдалтай ус 98% хатуу байдалтай ус 2% уурын буюу хий байдалтай ус ойролцоогоор 0,001% байдаг. Монгол орны усны нөөцийг “Сав газрын зөвлөлүүдийн анхдугаар чуулган”¹ны эмхэтгэлээс үзэхэд Монгол орны усны нийт нөөц сүүлийн 40 жил хийсэн судалгааны дүнгээр 608,000 сая шоо метр хүрч байгаа бөгөөд үүнийг дараах байдлаар хувааж үзэж болох юм.

- 34,600 сая шоо метр нь гол мөрөн,
- 500,000 сая шоо метр нуур,
- 62,900 сая шоо метр мөнх цас, мөсөн гол,
- 10,800 сая шоо метр нь газрын доорх усны нөөц тус тус багтана.

¹ Сав газрын зөвлөлүүдийн анхдугаар чуулганы эмхэтгэл. 2011 он.

Харин Монгол орны минь цэвэр усны нийт 80 илүү хувь нь газрын гадаргын буюу гол, мөрөн, нуур, рашаан, булаг зэрэг хэлбэрээр оршдог байна. Тиймээс ч Монгол орныг цэвэр усны нөөц багатай улс орнуудын тоонд орж байгаа юм.

Хаягдал ус гэж юуг ойлгох вэ?

- Усны бохирдол гэж хүний шууд ба шууд бус үйл ажиллагааны улмаас байгалийн усны найрлага өөрчлөгдөж, усны чанар доройтох;
- Бохирдуулах бодис гэж хаягдал усанд агуулагдаж, хүрээлэн байгаа орчныг бохирдуулж байгаа бодис, тэдгээрийн хольцыг;
- Хаягдал ус гэж ахуйн хэрэглээ болон үйлдвэрлэл, үйлчилгээнээс гарч байгаа бохир ус, шингэн хаягдлыг;

Ус бохирдуулагч гэж ахуйн хэрэглээ болон үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхэлж, хаягдал ус гаргаж байгаа иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагыг. гэж Монгол улсын Хууль тогтоомжинд зааж өгсөн байна.²

Бохир усны тухай ойлголт

Бохир ус: Ахуйн ба үйлдвэрийн технологийн хэрэгцээнд хэрэглэгдэж түүнийхээ дүнд өөрийн анхдагч химийн бүрэлдэхүүн ба физик шинжээр өөрчлөн бохирдсон ус, мөн тухайн газар нутаг дээр буусан хур тунадасны ус хамаарна. Үүний үндсэн бохирдол нь хүн ба амьтаны янз бүрийн ялгадас, хүнсний бүтээгдэхүүний хаягдал, угаалгын бохир, үйлдвэрийн технологийн хэрэгцээнд ашиглагдаж гарах бохир ус зэрэг байна.

Усны биологийн бохирдуулагчдад: патегон бактери, шимэгч хорхой, вирусыг хамруулдаг. Химийн бохирдуулагчдад: нитрат, хартугалга, мишьяк, цацрагт идэвхт нэгдлүүд ордог. Физик бохирдуулагчдын түгээмэл хэлбэр нь дулаан усны температур хэдэн хэмээр нэмэгдэхэд өөрчлөлт ордог. Бохир усыг гарал үүслээр нь 3 төрөлд хуваадаг. Үүнд:

Ахуйн бохир ус: Олон нийт, орон сууц, үйлдвэр аж ахуйн газарт тоноглогдсон угаагуур, шүршүүр, онгоц, суултуур болон бусад сан техникийн төхөөрөмжүүдээр дамжин гарах бохир ус³.

Үйлдвэрийн бохир ус: Үйлдвэрийн төрөл бүрийн технологит ашиглагдсан ус. Үйлдвэрийн технологийн хэрэгцээ болон хэрэглэж байгаа түүхий эдээс хамааран гарч байгаа ус.⁴

Хур тунадасны ус: Бороо, хайлсан цасны ус барилгын дээвэр, зам, талбай, гудамж дээр бууж түүн дээрх бохирдлыг авч урсан хамж үүссэн усыг энэ төрөлд хамааруулна. /үйлдвэрийн нутаг дэвсгэр дээр буусан хур тунадас нь түүний бүхий л бохирдлыг хаман урсдаг учир үйлдвэрийн бохир ус цэвэрлэдгийн адил цэвэрлэх шаардлагатай байдаг.

Хаягдал усыг хамгийн ихээр гаргаж байгаа газрууд

Монгол орны хэмжээнд хаягдал ус гарах болсон шалтгаан нөхцөлүүд нь ахуйн болон үйлдвэрлэл үйлчилгээний салбарууд нь усны зүй бус хэргэлээтэй мөн орчин үеийн техник технолог ашигдалдаггүйтэй шууд холбоотой. Хаягдал ус хамгийн ихээр гаргаж байгаа салбарууд:

Үүнд:

1. Хүнд, хөнгөн үйлдвэрүүд
2. Ахуйн хэрэглээнээс гарч буй бохир ус
3. Барилга, барилгын материалын үйлдвэрлэл
4. Хүнсний үйлдвэрлэл
5. Уул уурхайн үйлдвэрлэл
6. Эрчим хүчний үйлдвэрлэл
7. Мал аж ахуй, газар тариалан
8. Хими, биологийн үйлдвэрлэл
9. Ус, усан орчинд амьтан, ургамал үржүүлэхэд
10. Ус ихээр бохирдуулдаг бусад үйлдвэрлэл үйлчилгээ гэж хувааж үзэж болно.

Үүнээс Монгол орны цэвэр усны дийлэнхи хувь буюу 80 хувийг эзэлдэг гадаргын усны дийлэнхи хувийг бохирдуулдаг байгууллага нь Уул уурхайн салбар тэр тусмаа алтны шороон орд гэж үзэж байна.

² Усны тухай хууль 2-р зүйл

³ Усны тухай хууль 2012 он 3.2.24-р зүйл.

⁴ Усны тухай хууль 2012 он 3.2.23

Манайд ашигт малтмалын лицензтэй 1000 гаруй аж ахуйн нэгж, байгууллага байдаг. Үүнээс шороон ордны 200 гаруй аж ахуйн нэгж байдаг байна.

Алтны шороон орд ашиглалтын нөлөөгөөр бохирдсон голууд⁵

д. д.	Аймгийн нэр	Сумын нэр	Голын нэр
1	Архангай	Цэнхэр	Бодонт
2	Увс	Түргэн	Ногоон усны булаг
3	Увс	Түргэн	Бургастайн гол
4	Увс	Улаангом	Гашуун гол
5	Төв	Заамар	Хайлаастайн булаг
6	Төв	Заамар	Туул, Баян гол
7	Төв	Батсүмбэр	Бургалтайн гол
8	Төв	Заамар	Урд дэнжийн булаг
9	Төв	Мөнгөнморьт	Хэрлэн гол
10	Төв	Мөнгөнморьт	Тэрэлж гол
11	Төв	Мөнгөнморьт	Жамбалын гол
12	Сэлэнгэ	Баянгол	Тариатын гол
13	Сэлэнгэ	Ерөө	Бүхлээ гол
14	Сэлэнгэ	Ерөө	Ерөө гол
15	Сэлэнгэ	Ерөө	Могойн гол
16	Сэлэнгэ	Мандал	Балжийн булаг
17	Сэлэнгэ	Орхон	Хар нүдэнгийн булаг
18	Сэлэнгэ	Сайхан	Хондоолойн шанд
19	Сэлэнгэ	Орхон	Турлиахын булаг
20	Сэлэнгэ	Ерөө	Харганат гол
21	Өвөрхангай	Бат-Өлзийт	Зүүн сөтгөйн гол
22	Өвөрхангай	Бат-Өлзийт	Хонгилтын гол
23	Баянхонгор	Гурванбулаг	Өлзийтийн гол
24	Баянхонгор	Бөмбөгөр	Ширхэний булаг
25	Хэнтий	Цэнхэрмандал	Баян модны гол
26	Хэнтий	Батширээт	Гутайн гол
27	Хэнтий	Цэнхэрмандал	Хадагтайн булаг
28	Дархан-Уул	Орхон	Хараа гол

Дээрхи хүснэгтээс хархад гадаргын усны урсац сайтай байсан 28 гол хүн болоод мал амьтны хэрэгцээг хангахгүй болсон байна. Хүн амын ахуйн хэрэгцээнд жилд 90.5 сая метр куб ус, үйлдвэрт 222,3 сая метр куб ус хэрэглэж, 60 гаруй хувь буюу 200 орчимсая м/куб бохир ус гаргажээ.

Хаягдал усны хор уршиг

Хүн амын өсөлт, үйлдвэрлэл, технологи хөгжил хүчин чадал, хотжих процесстэй уяалдан усны хэрэглээ жил бүр үлэмж нэмэгдэх болсон нь хот суурин, үйлдвэр аж ахуйн нэгж газраас гарах бохир усыг байгаль орчин хор хөнөөл үзүүлэхгүйгээр зайлуулах цэвэрлэх асуудлыг чухлаар дэвшүүлэн тавьж байна. Бохир усны нөлөөгөөр хүрээлэн буй байгаль орчны тэнцвэрт байдал алдагдаж хүн, амьтан, ургамал хордож сүйрэх болсон нь ахуйн ба үйлдвэрлэлийн хэрэгцээнээс гарч буй хаягдал ус болоод түүнийг цэвэрлэж чадаагүйгэй шууд холбоотой болж байна.

Одоогийн байдлаар 200 гаруй суурин газрын усны нөөц баталгаажаагүй, төв суурин газарт оршин суугчдын 38% нь эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй усыг ахуй хэрэглээндээ хэрэглэж байгаатай холбоотойгоор хамгийн наад зах нь шүд цоорох, бамбай булчирхайн өвчнүүд цаашлаад ургийн гажиг дутуу тээлт, амьгүй төрөлтүүд бий болсоор байна. Энэ байдал нь цаашлаад Монгол улсын тусгаар тогтнол, үндэсний аюулгүй байдалд шууд болон шууд бусаар халдаж байгаа гэж үзэж болохоор байна. Түүнчлэн Эрүүл мэндийн яамнаас гаргасан судалгаанаас үзэхэд усны ерөнхий эрдэсжилтийг бууруулах 47, зөөлрүүлэх 27, магниг бууруулах 99 сум байна гэсэн судалгаа гарчээ.

Монгол Улсад хаягдал ус ашиглалт

Монгол улсад хаягдал усыг ашиглаж байгаа Цөөхөн газрын нэг нь газар тариалангийн салбар байна. Энэ нь тийм ч зөв санаа гэдэгт эргэлзэж байна. Учир нь газар тариалангийн хэмжээнд хэрэглэж байгаа хаягдал ус нь чухам ямар химийн элементээр баяжигдаж хаягдал ус болсныг судалж байгаа хүн цөөхөн байгаа байх. Манайх шиг буурай хөгжилтэй орноос хүнсний ногоо экспортолдог улс орон гэж

⁵ Сав газрын зөвлөлүүдийн анхдугаар чуулганы эмхтгэл. 2012 он

байхгүй тийм болхоор уг бохирдсон усаар баяжигдсан ногоог өөрсдөө идэх болж байна. Өөрсдөө иднэ гэдэг нь мөн л тухайн химийн элементэд хордох болж байна.

Мөн Цахилгаан станцны Үнс барих явцад гарсан хаягдал усыг дахин ашиглах тунхаг төхөөрөмж ашиглаж байна. Хаягдал уснаас эрчим хүч гарган авах ажил эхлүүлээд удаж байна.

Үүнээс өөр байдлаар буюу хэргэлсэн усаа дахин хэрэглэх гэсэн хамгийн чухал асуудлыг анхаарах нь зүйтэй байна. Гадаргын усыг хамгийн ихээр бохирдуулагч байгууллагуудын үйл ажиллагаанд ашигласан усаа дахин ашиглаж байгаа уурхайг дэмжих мөн усгүйгээр ашигт малтмал олборлох арга замыг хайх зэргээр ажил зохион байгуулах хэрэгтэй байна.

Монгол улсын хэмжээнд мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжуудын усны салбартай⁶

холбоотой зохицуулалтуудын уялдаа холбоог тодорхойлох, хууль тогтоомжуудын хэрэгжилтийн байдал, үр дүнд дүн шинжилгээ хийх, усны болон байгаль орчны салбарт ажиллаж буй төрийн болон төрийн бус байгууллагын ажилтнууд, иргэд хувийн хэвшлийн байгууллагуудад энэ салбарын эрх зүйн зохицуулалтын талаар нэгдсэн ойлголт өгөх, хуулийг нэгдсэн байдлаар хэрэглэх усны хаягдлыг шийдвэрлэхийн тулд аж ахуйн нэгж, байгууллагуудад ямар хариуцлага оногдуулах, ямар урамшуулал өгөх талаар авч үзсэн болно.

Усны салбарын харилцааг зохицуулахаар гаргасан хууль тогтоомжийн жагсаалтыг одоо хүчин төгөлдөр байгаа байдлаар нь авч үзвэл дараах байдалтай байна.

1. Үндсэн хууль
2. Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль
3. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль
4. Ус рашаан ашигласаны төлбөрийн тухай
5. Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн орчны бүсийн тухай
6. Ус, цаг уур, орчны хяналт шинжилгээний тухай
7. Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай
8. Ариун цэврийн тухай
9. Далай ашиглах тухай
10. Хүнсний тухай
11. Байгалийн нөөц ашигласаны төлбөрийн орлогоос байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн нөөцийг нөхөн сэргээхэд зарцуулах хувь хэмжээний тухай хууль
12. Хот суурины ус хангамж, ариутгах татварын ашиглалтын тухай
13. Рашааны тухай
14. Усан замын тээврийн тухай
15. Усны тухай
16. Татварын ерөнхий хууль

Зэрэг хуулиуд хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа боловч усны хаягдалыг зохицуулсан ямар нэгэн зохицуулалт байхгүй байна. Мөн эдгээр хуулиудын зарим зүйл заалтуудыг аваад үзвэл:

1. Үндсэн хууль: Монгол улсын төрийн байгууламжийн ерөнхий бүтэц, засаглалын хэлбэрийг тодорхойлон, хүний эрх, эрх чөлөөг хуульчлан заасан бөгөөд Монгол улсын иргэн “эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй” хэмээн байгаль орчны эрх зүйн үндсийг тодорхойлсон⁷.

2. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль: /Байгаль орчны эрх зүйн тулгуур хууль бөгөөд байгаль орчны эрх зүйн объектуудын эрх зүйн үүднээс тодорхойлон заасан. Тухайлбал: байгаль орчны эрх зүйн объект нь газар, түүний хөрс, газрын хэвлий, түүний баялаг, ус, ургамал, амьтан, агаар хэмээн тодорхойлсон ба хууль ёсоор ус гэдэгт “Монгол улсын нутан дэвсгэр дэх мөрөн, гол, горхи, булаг, шанд, рашаан, мөнх цас, мөсөн гол, байгалийн болон хиймэл нуур, цөөрөм зэрэг газрын гадаргын болон газрын доорх ус хамаарна” гэж тодорхойлсон. Мөн байгаль орчныг хамгаалах талаар төр, төрийн байгууллагуудын гүйцэтгэх үүрэг, үйл ажиллагаа түүний зарчмуудыг тодорхойлон, байгалийн баялагийг өмчлөх, эзэмших, ашиглах харилцааны субъектууд, тэдгээрийн эрх үүрэг, үйл ажиллагаандаа дагаж мөрдөх журмыг заасан болно⁸.

⁶ www.forum.mn/res_mat/res_mat-84.pdf

⁷ Монгол улсын Үндсэн хууль. 1992 он.

⁸ Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль: 1995 он

3.Усны тухай хууль /Ус, түүний сав газрыг зохистой ашиглах⁹, хамгаалах, нөхөн сэргээхтэй холбогдон үүсэх нийгмийн бүхий л харилцааг зохицуулах бөгөөд энэ хүрээнд усны салбарт үйл ажиллагаа явуулах төрийн байгууллагуудын эрх үүрэг, ажил үүргийн хуваарилалтыг хуульчлан тогтоосон. Хуульд зааснаар усны асуудал эрхэлсэн байгууллагууд нь байгаль орчны асуудал эрхэлсэн засгийн газрын гишүүний эрхлэх ажлын хүрээнд ажиллах болсон нь экологийн баримжаатай эдийн засгийг хөгжүүлж, байгаль орчны тэнцлийг хангах хуулийн зарчмыг хэрэгжүүлж буй хэрэг юм.

Тухайлбал: усны асуудал эрхэлсэн засгийн газрын эрх бүхий байгууллага, гол мөрний сав газрын зөвлөлийг төрийн байгууллагын тогтолцоонд суулгасан. Мөн ус ашиглалтын байдалд хяналт тавих зорилгоор ус хэрэглэгч, ус ашиглагч гэсэн эрх зүйн ойлголтыг шинээр бий болгон ус ашиглагч нь усны нөөц ашигласаны төлбөрийг мэргэжлийн байгууллагын гаргасан дүгнэлтийн дагуу төлөх тогтолцоог бий болгож, усны асуудал эрхэлсэн төрийн байгууллагууд нь мэргэжлийн дүгнэлт гаргах замаар усны нөөцийн ашиглалтанд урьдчилсан хяналт тавих болсон. Усны асуудал хариуцсан засгийн газрын эрх бүхий байгууллага усны нөөцийн ашиглалтанд мэргэжлийн дүгнэлтээр дамжуулан урьдчилсан хяналт тавих болсноор усны салбарын бүхий л үйл ажиллагаанд оролцох, төрийн бусад байгууллага, яамд агентлагуудтай усны асуудлаар харилцах эрх нь нээгдсэн болно./

4.Ус рашаан ашигласаны төлбөрийн тухай хууль /Энэхүү хууль нь 1992 онд батлагдаж 2001 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон Татварын ерөнхий хуулийн “ус рашаан ашигласаны төлбөр нь орон нутгийн татварт хамаарагдана.” Гэж 17-р зүйлд заасны дагуу татварын багц хуулийн хүрээнд батлагдсан. Энэ¹⁰ хуулийн 2-р зүйлд ус рашаан ашигласаны төлбөрийн тухай хууль тогтоомж нь татварын ерөнхий хууль, усны тухай хууль, энэ хууль, түүнтэй зохицуулан гаргасан бусад хууль тогтоомжоос бүрдэнэ гэж заажээ.Энэхүү хуулиар ус, рашаан ашиглагчдын төлбөр ноогдох зүйлийг тодорхойлсон:

1/хүн амын унд, ахуйн болон үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар ашигласан ус;

2/эмчилгээ, сувилгаа, халаалт болон үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар ашигласан рашаан;

3/эрчим хүч үйлдвэрлэх, тээвэр хийх болон

усны амьтан, ургамал өсгөн үржүүлэх зэрэг үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар ашигласан ус, рашааны орчин;

4/ уул уурхайн үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашигласан ус) төлбөр төлөх үзүүлэлт болон төлбөрийн хувь хэмжээний дээд доод хязгаарыг тогтоосон ба ус ашигласаны төлбөрийн хэмжээг энэ хуулийн хязгаарт нийцүүлэн Засгийн газар, рашаан ашигласны төлбөрийг ИТХ тогтоохоо хуульчилсан байна. Хуулийн төлбөр ногдуулах, тайлагнах журам нь аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварыг тайлагнах журамтай ижилхэн байгаа нь 2004 онд батлагдсан “Усны тухай” хуулийн үзэл санаа, мэргэжлийн дүгнэлт гаргах асуудалтай зөрчилдөж байгаа юм.

5.Рашааны тухай хууль¹¹ /Энэхүү хууль Монгол улсын эрх зүйн тогтолцоонд бие даасан байр суурьтай байгаа нь “рашааны тухай хууль тогтоомж нь үндсэн хууль, энэ хууль эдгээртэй нийцүүлэн гаргасан бусад хууль тогтоомжоос бүрдэнэ” гэсэн 2-р зүйлээс харагдаж байна. Хуульд рагааны асуудлаар төрийн захиргааны төв байгууллагууд тэр дундаа эрүүл мэндийн болон, байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагуудын эрх үүргийг яг ижил байдлаар тодорхойлсон (хуулийн 6-р зүйл) рашаан ашиглах зөвшөөрлийг усны тухай болон тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд заасны дагуу зохицуулна гэж заасан нь УХЭГ-аас рашааны асуудлаар ч мэргэжлийн дүгнэлтээр дамжуулан бодлогоо хэрэгжүүлэх\ боломжийг олгож байгаа юм./

6.Хот суурины ус хангамж, ариутгах татварын ашиглалтын тухай хууль /Энэ хууль нь хот суурины хэрэглэгчийг стандартын шаардлагад нийцсэн цэвэр усаар хангах, хэргэлээнээс гарсан бохир усыг татан зайлуулах, цэвэрлэх зориулалттай инженерийн барилга байгууламжийг ашиглахтай холбогдсон эрх харилцааг зохицуулдаг ба “цэвэр усыг ахуйн болон үйлдвэрлэлтийн зориулалтаар ашиглах асуудлыг усны тухай хуулиар зохицуулна” (хуулийн 2.2-р зүйл) хэмээн усны тухай хууль, түүгээр дамжуулан усны салбарын байгууллагуудын эрх үүргийг тодорхойлсон байна. 1995 онд энэ хууль батлагдахдаа ариутгах татуургын асуудал хариуцсан засгийн газрын эрх бүхий байгууллага байхаар зохицуулдсан байсан боловч 2004 онд Усны тухай хуулиар усны асуудал эрхэлсэн засгийн газрын эрх бүхий байгууллага байгуулагдсантайгаар холбогдуулан энэ хэсгийг буюу хуулийн 5-р зүйлийг хүчингүй болгосон байна. Энэ хуульд цэвэр усны үнэ, хэрэглээнээс гарсан бохир усыг татан

⁹ Усны тухай хууль. 2012 он

¹⁰ Ус рашаан ашигласаны төлбөрийн тухай хууль. 1992 он

¹¹ Рашааны тухай хууль. 2003 он.

зайлуулах үйлчилгээний төлбөрийг тогтоох аргачлал, усны тоолуургүй хэрэглэгчийн хэрэглэсэн усны хэмжээг тогтоох хэрэглээний хэмжээ норм зэргийг байгаль орчны болон барилга хот байгуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага хамтран батлахаар тогтоожээ¹².

Үр дүн:

Хаягдал усны асуудлаар Уул уурхайн болон тэр тусмаа шороон ордны уурхайн үйл ажиллагаанд тогтмол хяналт тавьж түүний хэрэглээ усны нөөц ашиглалтыг багасгаж цаашлаад цэвэр усны улсын нөөцийг хамгаалах хамгийн үр дүнтэй ажлуудын нэг болох юм.

Хэлэлцүүлэх асуудлуудыг хэрэгжүүлснээр Ирээдүй минь баталгаажиж цангах ангах асуудлыг бүр мөсөн шийдвэрлэнэ. Хаягдал усны асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэхийн тулд дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Үүнд: Шороон орноос гарч байгаа хаягдал усны стандарт боловсруулан гаргаж мөрдүүлэх түүнд тавих хяналтын тогтолцоог сайжруулах.

Шороон орд ашиглахад ус ашиглах стандарт боловсруулан гаргаж мөрдүүлэх түүнд тавих хяналтын тогтолцоог сайжруулах. “Шороон орд ашиглахад ус ашиглах стандарт” Шороон орд ашиглан олборлолт явуулж байгаа байгууллага нь Монгол улсын усны нөөцийн тодорхой хувийг ашиглах гэрээг заавал усны газраар батлуулсан стандартын дагуу хэрэглэх явдал юм. Хэрэглээний үндсэн төлбөрийг шоо метр бүрт газрын гадаргын усанд 150-1500, гүний усанд 10000 төгрөг болгон зөвшөөрсөн хэмжээнээс хэтэрсэн шоо метр бүрт үндсэн төлбөрийг 20 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээнийг төгрөгөөр торгох, учруулсан хохирлыг нь үндэслэн эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх асуудлыг эрүүгийн хуулинд шинээр заалт оруулж шийдвэрлэх, мөн үйл ажиллагаа явуулах эрхийг нь хязгэрлэх зэргээр усны ерөнхий хэрэглээг зохицуулж болно. Эдгээр үнийн дүн нь улс орны эдийн засгийн байдлаас шалтгаалан нэмэх, хасах 100-200 төгрөгөөр тооцож болно.

Мөн бохирдуулсан усаа заавал ашиглах байдлаар нь олборлогчдыг 4 хуваан авч үзэн 20 хүртэл хувийг дахин ашиглаж байгаа бол ус ашигласан төлбөрийг 10 хувь хөнгөлөх, 40 хүртэл хувийг ашиглаж байгаа бол 20 хүртэл хувийг 60 хүртэл хувийг ашиглаж байгаа бол 30 хүртэл хувийг, 80 хүртэл хувийг ашигласан бол 40 хүртэл хувийг хасаж бодох зэргээр хөшүүргийн арга хэмжээг хэрэглэх.

Шинэлэг технологи ашиглан усны хэрэглээг багасгаж буюу цэвэршүүлэх арга хэмжээ авч үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа олборлогчийн усны төлбөрийг 10 хувь хасч тооцох улсын төсөвт төлөх татварын хэмжээнээс 5 хувиар хөнгөлөх зэргээр тогтоож өгч болно.

Эдгээр асуудлуудыг яагаад тусгах болсон нь Монгол улсын хууль тогтоомж дүрэм, журам, стандартууд нь хэт нэг талийг баримталсан хэрэгжхэд төвөгтэй харилцан уялдаа холбоогүй боловсруулагддагтай холбоотой юм. Энэ байдлаар хөнгөрүүлэх болоод хүндрүүлэх нөхцөл байдлуудыг тусгасан стандарт боловсруулан мөрдөж чадсанаар хаягдал усны асуудлыг шийдвэрлэхэд тодорхой хэмжээний нөлөөлөл байж болох байх.

Байгалд ээлтэй технологи боловсруулсан иргэн байгууллагад түүнийг үйлдвэрлэх хэрэглээнд оруулах талаар нь дэмжлэг үзүүлэх урамшуулах. Байгалд ээлтэй технологи боловсруулсан иргэн байгууллагад түүнийг үйлдвэрлэх хэрэглээнд оруулах талаар нь дэмжлэг үзүүлэх урамшуулах.

Монгол улсын хэмжээний эрдэмтэн судлаач зохион бүтээгч бүхэн ХАЯГДАЛ УС цэвэрлэх түүнийг зүй зохистой ашиглах талаар шинэлэг санаа, санаачлага, шинэ бүтээл бүтээсэн тохиолдолд улсын төсвөөс нэг удаа хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 10-20 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн урамшуулал олгож тухайн бүтээлийг үйлдвэрлэлд оруулах, хэрэглээнд нэвтрүүлэх талаар нь бүх талын туслалцаа үзүүлэх буюу улсын үйлдвэрт үйлвэрлүүлж олсон орлогын 30 хувь тогтмол олгож байх зэргээр эрдэмтэн судлаач зохион бүтээгч нарын хөдөлмөрийг зүй ёсоор үнлэж тэдгээрийн цаашид ажиллах эрч хүчтэй болгох замаар улсын хэмжээнд өрсөлдөөн бий болгох зэргээр чанартай сайн бүтээгдхүүнтэй болж ард иргэдийн нийгмийн баталгаа хангагдах, цаашлаад ард иргэдийн идэвхи боловсрол дээшилнэ.

¹² Хот суурины ус хангамж, ариутгах татварын ашиглалтын тухай хууль. 1995 он